

Katastrofen i Ribe

– eller den imaginære ødelæggelse 1258

Af Helge Søgaard

*»Naar man i ældre Tid byggede saa tillidsfuldt paa selv meget sene Kilder, laa der bagved en uklar Tanke om mangfoldige tabte Kilder. Vort Studium af Kildernes Slægtskab har atter og atter vist os, hvorledes en Beretning ved at gaa fra Forfatter til Forfatter stadig vokser i Fylde alene ved de senere Genfortælleres Bearbejdelse.«
Kr. Erslev: Historisk Teknik, 1926, p. 59.*

I Danmarks Kirker XIX, 1979, begynder beskrivelsen af Ribe domkirke med en historisk indledning, hvis afsnit om middelalderen er skrevet af Bodil Busk Laursen. Som de fleste andre byer blev også Ribe hærget af tidens almindelige plage i de ødelæggende brande, og skildringen opregner alle de ulykker, domkirken måtte gennemgå. En af dem får kun en kort omtale i følgende ord: 'En ny bybrand 1258, forårsaget af lynnedslag, har tilsyneladende ikke berørt kirken'.¹ Det er beretningen om denne katastrofe, som det skal forsøges at belyse nærmere i det efterfølgende.

Som kilde for begivenheden anføres Scriptores rer. Dan. I, p. 369. Det er en trykfejl for I, p. 168, hvor den latinske Ryd-årbog omtaler den, og desuden opgives samme værk III, p. 312, hvor Laurits Straales Annaler midt i den latinske tekst fortæller på dansk om ulykken. Disse to kilder er hentet fra J. Kinchs kendte værk om Ribe, hvor man i det første bind finder den samme trykfejl, men han har desuden undersøgt, hvad andre historikere har meddelt.² Hvis man vil belyse, hvorledes traditionen er blevet bevaret, kan man tage sit udgangspunkt i J. Kinchs byhistorie, der åbenbart er grundlaget for meddelelsen i Danmarks Kirker, og herfra arbejde sig tilbage til de middelalderlige kilder, men da Kinch selv anfører sine ældste vidnesbyrd, som også benyttes i Danmarks Kirker, bliver overleveringen tydeligst belyst ved straks at undersøge, hvad Ryd-årbogen og Laurits Straales Annaler beretter, og derefter følge traditionens forløb indtil Kinchs skildring.

1. XIX, 1. bd., p. 66.

2. J. Kinch: Ribe Bys Historie og Beskrivelse I, 1869, p. 67-68.

Overlærer Kinch har benyttet Ryd-årbogen i Jacob Langebeks udgave 1772, hvor der læses:

Civitas Ripensis iudicio Dei cum omnibus attinentiis periit.

(Ribe by med alt, hvad der hørte til den, gik til grunde ved Guds dom), men den gør i en note opmærksom på, at to tidligere udgaver af årbogen har bynavnet Repin. Det er Erpold Lindenbrogs tekster fra 1603 og 1609 og Stephan Stephanius' fra 1629, men Langebek antager, at der er tale om en fejl, måske fordi årbogen ellers ikke omtaler de nordtyske byer, og Ruppins skæbne forekom ham umotiveret midt i det danske stof. Først 1859 blev den rette læsemåde optaget igen i V.Cl. I.M. Lappenbergs udgave af Rydårbogen i Monumenta Germaniae, Scriptorum XVI, p. 408. Den gentages i dr. Ellen Jørgensens udgave af Annales Danici fra 1920³ og sidst i Erik Kroman: Danmarks middelalderlige Annaler, 1980, hvor der p. 173 læses:

Ciuitas Ræpin iudicio Dei cum omnibus attinenciis periit.

(Byen Ruppin med alt, hvad der hørte til den gik til grunde ved Guds dom).

Desuden havde Jacob Langebek en efterretning fra en anden årbog, hvori ulykken i Ribe omtales. Det er Laurits Straales Årbog, som også Kinch og Danmarks Kirker anfører. Den er trykt i Scriptorum rer. Dan. III, 1774, p. 302 ff, og i sin indledning meddeler Langebek, at Laurits Straale er ham ubekendt. Allerede 1854 kunne Fr. Schiern dog oplyse, hvem han var, en fynsk adelsmand, der ejede Torpegård og Gl. Lammehave.⁴ Han døde 1596, og hans eneste berøring med årbogen er den, at han har ejet den. Langebek meddeler, at den er skrevet af Cornelius Hamsfort, om hvem nærmere siden. Denne renæssancehistoriker havde fra Laurits Straale lånt en dansk oversættelse af en latinsk tekst af Ryd-årbogen, der sluttede 1314, og oversat et fyldigt uddrag af den tilbage til latin, og det er denne tekst, Langebek har trykt. Laurits Straales tekst eksisterer stadig og findes bl.a. i E. don.var. 3,8^{vo}, der 1731 blev skænket til Universitetsbiblioteket. Cornelius Hamsforts latinske oversættelse er således sekundær, og man må holde sig til den danske tekst, der sidst er

3. Annales Danici medii ævi, 1920, p. 115.

4. Om Laurits Straale se Nyt Hist. Tidsskr. V, p. 518, og Danmarks Adels Aarbog 1920.

trykt i Erik Kroman: Danmarks middelalderlige Annaler, 1980, p. 176 ff. Her lyder slutningen af oplysningerne om 1258:

Item Ripæ mæt alt thæt, hannum til lydæ oc til hørdæ, for foor af Gutz wredæ oc hans wrakæ.

Det samme kan læses i Cornelius Hamsforts gengivelse, hvor den danske tekst undtagelsesvis er beholdt. Det er forståeligt, at J. Kinch på Langebeks autoritet har næret tillid til oplysningen og ladet det være Ribe, ulykken er gået ud over, da den danske oversættelse helt dækker sit latinske forlæg, byens navn alene undtaget, og det er rettet af Langebek. Den danske oversættelse af Ryd-årbogen, der ender 1314, er vel skrevet ikke lang tid efter dette år, og til denne tid må det derfor henføres, at fejlen er begået, og der har ikke været store muligheder for at rette den, da den latinske original tilsyneladende ikke har været meget kendt. En anden dansk oversættelse, der når til 1296, udelader helt enhver omtale af begivenheder i 1258.

Hvor de middelalderlige årbøger standser, tager renæssancens historikere fat. Deres virksomhed er karakteriseret mere af en ivrig indsamling af stof, mindre ved en kritisk vurdering af det. Arild Huitfeldt kendte den danske oversættelse af Ryd-årbogen, men ikke den latinske original, og han kunne derfor ikke forkaste beretningen om, at Ribe var blevet ødelagt i 1258. Derimod kunne han ikke ud fra de ubestemte ord se, hvilken ulykke der var overgået byen, men da han i Ryd-årbogens danske tekst kunne se, at den i 1271 var blevet hærget af ildebrand, og at Slesvig by 1296 havde fået samme skæbne, gik han ud fra, at det også havde været tilfældet 1258, og hans ord i En Kaart Chronologia I, 1600, p. 278 fik derfor følgende form:

Aar 1258 brende Riber By oc Slaatlaff Liunetloc alt det Kongen der aatte loc hannem tillydel/det forfoer aff Guds vrede oc Straff.

Dette vdtyde Geistligheden at vere skeed/fordi Kongen forfulde Bisper-neldog Bispen aff Ribe fick saa stor skade som Kongen.

Johan Isaksen Pontanus (1571-1639) udgav 1631 Rerum Danicarum Historia, der fulgte begivenhederne indtil 1448. Hans skildring er meget afhængig af Arild Huitfeldts, men han omskriver den efter tidens bedste humanistiske forbilleder, og beretningen om ulykken i Ribe får hos ham følgende form (p. 352):

Sub anni finem igne derepente coelitus exorto & urbs & arx Ripensium conflagravit, penitusque est defoedata. Hoc incendium plerique ordinis sacri in numen divinum atque iram ejus erga regem quasi episcoporum persecutorem rejecerunt, quamvis & ipse loci episcopus haud minore quam rex ipse damno affectus est.

(Ved slutningen af året opstod der pludselig ild fra himlen og opbrændte både by og borg i Ribe, og det blev helt ødelagt. De fleste af den kirkelige stand henførte denne ildebrand til Gud og hans vrede mod kongen som den, der forfulgte bisperne, skønt selve bispen på stedet ikke led ringere skade end kongen).

Da Peder Terpager 1736 endelig fik udgivet sin værdifulde bog om Ribe, Ripæ Cimbricæ, kunne han derfor citere både Huitfeldt og Pontanus, og dermed var det så at sige med den højeste autoritet fastslået, at katastrofen havde fundet sted, og J. Kinch anfører både disse to som sine kilder foruden Ryd-årbogen og Laurits Straales Annaler. Huitfeldt har gjort sin bemærkning troværdig ved uden hjemmel at indføje, at både Riberhus og byen brændte ved lynild, og Pontanus har fulgt ham ved at gentage hans tilsyneladende troværdige enkeltheder. Han kan som noget nyt oplyse, at ulykken indtraf ved årets slutning, men er kun nået til denne opfattelse, fordi Huitfeldt anfører Ribes brand som den sidste af begivenhederne i 1258, og det er uheldigt, at han gentager, at ulykken blev betragtet som Guds straf for Christopher 1.s fjendtlige holdning mod bisperne, da det først var i februar 1259, Jacob Erlandsen blev fængslet, og kongens forhold til bisperne i Jylland var så godt, at en straf fra himlen var umotiveret.

Med Peder Terpagers notits, hvori han gentager og dermed godkender Huitfeldts og Pontanus' oplysninger, er udviklingen afsluttet. Den lyder således:

Anno sc. 1258 ictus fulminis incendit Urbem, & Arcem consumpsit, atque propriis textit cineribus. Hinc Hvitfeldius in Vita R. Christophori I. Aar 1258 brende Riber by oc Slott aff liunet. Pontanus vero Hist. Dan. lib. VII: Sub anni (1258) finem igne derepente cœlitus exorto & Urbs & Arx Ripensium conflagravit, penitusque est defoedata. Hoc incendium plerique Ordinis Sacri in Numen Divinum atque iram ejus in Regem quasi Episcoporum persecutorem rejecerunt, quamvis & ipse loci Episcopus haud minore, quam Rex, damno affectus est.

(I året 1258 nemlig satte et lynnedslag byen i brand og ødelagde slottet og

dækkede dem med deres egen aske. Således skriver Huitfeldt i skildringen af kong Christopher 1.s liv: år 1258 brændte Ribe by og slottet af lynet. Pontanus [skriver] i 7. bog af sin Danmarks Historie: i slutningen af året (1258) kom der pludselig ild fra himlen og opbrændte både by og borg i Ribe, og det blev helt ødelagt. De fleste af den kirkelige stand henførte denne ildebrand til Gud og hans vrede mod kongen som den, der forfulgte bisperne, skønt selve bispem på stedet ikke led ringere skade end kongen).⁵

Med så mange samstemmende kilder kan det ikke undre, at J. Kinch fulgte dem i god tro. Desværre synes han ikke at have kendt Lappenbergs udgave af den latinske Ryd-årbog, der ville have bragt ham til at tvivle på Langebeks tekster og de senere oplysninger. Der kunne slutes her, og den korte undersøgelse er hverken original eller ny, da den kun har bevæget sig inden for den klassiske kritiks rammer, men der foreligger også en anden notits om den imaginære ødelæggelse af Ribe 1258. Cornelius Hamsfort (1546-1627) var af uddannelse både læge, apoteker og historiker, men det er i den sidste egenskab, han er kendt. Hans fader af samme navn var Christian 3.s læge og apoteker og var gift med Mericke eller Maria Splenters fra Husum, som havde været gift med Herman Høyer, der havde været lensmand på Helgoland. Den yngre Cornelius Hamsfort fik en udmærket uddannelse i de samme fag, som faderen dyrkede, støttet af udenlandsrejser, men lige så meget var han optaget af den danske historie og indsamlede ivrigt alle slags kilder til den. Et eksempel er nævnt i det foregående, og han udmøntede sin viden i afhandlinger og oversigter på klassisk latin efter tidens krav. Intet blev dog trykt, mens han levede. Et af resultaterne af hans flid var den såkaldte *Chronologia Secunda*, en årbog for tiden 687-1448, samlet på grundlag af mange vidt forskellige kilder, deriblandt den danske Ryd-årbog til 1314.⁶ Han måtte derfor tage stilling til notitsen om ulykken i Ribe 1258, men hans tanker gik i en anden retning end Huitfeldts, da han skulle give den ubestemte meddelelse et konkret indhold. Hans notits lyder:

Grave damnum ex inundatione patiuntur Ripæ.

5. Peder Terpager: *Ripæ Cimbricæ*, 1736, p. 730.

6. Ifølge M. Cl. Gertz er det Stephanius, der har givet Hamsforts arbejde navnet *Chronologia Secunda*, idet han har kaldt *Chronica Sialandiæ* for *Chronologia prima*, og der findes ikke en *Chronologia prima* fra Cornelius Hamsforts hånd, se M. Cl. Gertz: *Scriptores Min.* I, 1917-18, p. 10. Notitsen om ulykken i Ribe findes i *Scriptores rer. Dan.* I, 1772, p. 290.

(Ribe lider stor skade ved oversvømmelse). Ud fra hans families tilknytning til den slesvigske vestkyst var det naturligt, at han mere tænkte på skade fra det altid truende hav end på en bybrand, og stormflodssøjlen ved Skibbroen er et veltalende vidnesbyrd om, at hans gætning er lige så god som Huitfeldts, hvor fejlagtig den end er. Som om virkeligheden ikke var sørgelig nok, arbejdede fantasien videre på emnet, og sagn beretter, at en engelsk dronning gravede Kanalen mellem England og Frankrig for at ødelægge Danmark ved det indstrømmende vand.⁷ Der har været en tid, da Kanalen ikke eksisterede, men den ligger så langt tilbage, at mindet om den ikke kan have været bevaret i den mundtlige tradition, og sagnet er opstået for at forklare de store landetab. Det kan allerede have været i omløb på Cornelius Hamsforts tid, og det er i det mindste forestillinger om havets angreb, der ligger bag hans forklaring af ulykken i 1258. Endnu i nutiden har sagnet om forsvundne byer på Horns Rev været levende som et vidnesbyrd om, hvor uudryddelig folketroen er.⁸

Undersøgelsen skal ikke føres længere frem. Den har vist, at en urigtig rettelse giver anledning til endnu mere urigtige meddelelser, der heldigvis er så modstridende indbyrdes, at de ved en sammenligning med den ældste kilde tydeligt viser, hvorledes de er opstået. Der er åbenlyse fejl både i den middelalderlige overlevering og i den forklaring, renæssancens historikere udbyggede den med. Ribe domkirke og Ribe by har ikke lidt nogen overlast i 1258.

I det foregående er det omtalt, som står i en nærmere eller fjernere forbindelse med omtalen i Danmarks Kirker, og for fuldstændigheds skyld skal det sluttelig nævnes, at også P. F. Suhm omtaler begivenheden i 10. bd. af sin *Historie af Danmark fra 1809* (udg. af Rasmus Nyerup), hvor der p. 359 er samlet de forskellige beretninger uden forsøg på at vise deres indbyrdes sammenhæng. Uden at angive sin kilde har Matth. Galthen i sin bog om Ribe fra 1792 en kort omtale af ulykken p. 93, som han formodentlig har hentet fra Terpagers værk, da den danske version af *Ryd-årbogen til 1314* først blev udgivet af Rasmus Nyerup 1827 i *Dansk Magazin* 2.r., 5. bd. og dermed gjort almindeligt tilgængelig. Endnu i 5. udg. af J. P. Trap: *Danmark fra 1965* anføres branden 1258 ved siden af de andre ulykker, der havde hjem søgt byen. Det er den store autoritet, J. Kinchs bog om Ribe besidder, der har fået alle de nyere behandlinger til at fastholde beretningen om ødelæggelsen i 1258.

7. Evald Tang Kristensen: *Danske sagn* III, 1895, p. 346 og p. 404.

8. *Jyllands-Posten* 30/6 1961, p. 2, og 21/8 1965, p. 8.

Ribes navn synes især at have givet adgang til misforståelse. Terpager gør i sin bog om Ribe, hvor han drøfter bynavnet, opmærksom på, at kejser Aurelian (270-275) siges at være født i Ribe, idet en forfatter har oversat *in Dacia Ripensi* (en del af Mønsien) ved *in Dennemarchen in de Stadt Ripe*. Denne oversættelse var dog så åbenlyst fejlagtig, at den blev overladt til fortjent glemsel.